

(יב)

במס' סנהדרין, דף י"ז א'

בגמרא שם בא פסק הלכה קצרה בלשון זו: אמר רב כהנא, סנהדרין שראו כולם לחובה, פוטרינ אותו, מאי טעמא, כיון דגמירי, דהלנת דין למחוי לי' זכותא, והצי תו לא חזו לי' זכותא, ע"כ;

זהבאור הוא, שאם כל הסנהדרין כולם ראו להגדון (כדיני נפשות) אך לחובה, כלומר, שכולם הכירו לדעת, כי אמנם הוא הוא הרוצח, הוא ולא אחר, ואף לא אחד מהם מצא לו צד זכות — אז מזכים אותו כולו, וחורצים משפטו לפי פור, ופוטרינ אותו והולך לו זה לביתו לשלום בלי פגע!

ותודעה בעולם כלל הלכה זו במאמר קצר וברור: "כולו חייב — זכאי"; ואף דשתמשו בו בעלי אגדה, פרשנים ודרשנים, לפרש על פיו את האגדה הידועה בפרק חלק (צ"ח א') "אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב", ופירשו, משום דכיון דכשהוא כולו חייב מוכיח אותו, ולכן גם אז עת לחננה. —

והנה כמה מן הפליאות המפליאות מאוד בהלכה זו:

מה ענינו, יתושו זבאורו של הטעם "כיון דגמירי הלנת דין למחוי לי' זכותא והצי תו לא חזי לי' זכותא" — לעיקר הדין והמכרא שפוטרים אותו? ואיזה משפט הגיוני בזה, כי יען שלא יראו לו עוד זכות, לכן... לכן פוטרינ ומוכיח אותו, והרי זה מטש כלפי לויא!

ורש"י פירש: כיון דגמירי דבעי הלנת דין שאם לא מצאו לו זכות יום ראשון מלינים אותו עד למחרת שמא ימצאו לו זכות, עכ"ל;

את עיני זולתו ושכלו, או לעצם את עיניו, בדרך שנבנה משם "בגד" הפעל "בגוד" ומן מעיל — מעול, לחוראת כסוי התרמית, כמו שחבגר והמעיל מכסים את הגוף, כך הבוגר והמועל מכסים ישרת מעשיהם;

וכן קרוב לומר, דמזה שרש השם "סתיר" (הכתיב "סתור", שח"ש ב'), והוא זמן החורף המכסה קרח וקפאון ושלג על פני הארץ, ואז גם זמן כסוי הגוף מפני הקור, וכמו באיוב (כ"ד) זאין במות בקרת, ובא השם "סתיר" בהשמטת הכף בתחלתו, וכמו שבארנו. —

וכמה מן הפלא הוא, כי בבאור הסברא והשייכות מטעם זה לעיקר דין
הפטור, לא נגע ולא העיר כלל, כאלו הוא יותר ממשוט ואין צריך כל באור,
וכמה נפלא הדבר!

(ב) מה עדיף חוטא שכולם רואים לחובתו — מזה ההורג שלא בעדים (כלומר, שלא
בפרטי הדינים השייכים לעדים, כגון בלא התראה ודרישה וחקירה וכדומה) דקיי"ל
במשנה סנהדרין (פ"א ב') שמכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים
לחץ עד שימות:

וזה, שכל חכמי הסנהדרין הכירו בחובתו, שאך הוא הרוצח, הוא ההורג, הוא
ולא אחר — את זה פוטרים לשלום לביתו, בלי נגע ובלא פגע, כאלו אין
דבר, וכאיש כשר וישר וטוב ורצוי לשמים ולבריות, באין מכלים דבר, חופש
וחירות לו, ושלום לו מסביב.

היש קץ וגבול לפליאה משונה זו, או הנשמע כזאת? או אם יתקבל בזה
משפט הגיוני אף באיזה ערך שהוא, אף כי בערך שמיני שבשמינית?

(ג) הן עיקר דין זה שחידש רב כהנא, כנראה, הוא כל כך פשוט ומתקבל בעיני
חכמי התלמוד, עד שלא מצאו לנכון גם לבקרו, לחקרו, לבררו, להסבירו, לפרשו,
לבארו, לדון בו ולפלפל ולישא וליתן בו, כנהוג דרכם בקודש בכלל ובדין מיוחד
בפרט, רק הניחו לו כפשוט בתכלית הפשיטות, וכמתקבל על הדעת בנחת ובטוב
מעם, וכמו שאין בו ובטעמו מה להרהר ולחשוב ולחקור כלל; —

בעוד שעל האמת הוא מופלא ותמוה מכל צדדיו, כמו מצד הסברא ומצד
המשפט ההגיוני, וגם מצד זרות המעם שמפרש (כיון דגמירי דהלנת דין וכו')
כמו שכתבנו למעלה באות א'; והשאלה בוקעת ועולה: „למה זה ואיך זה פוטרים
אותו"? והצדק והמשפט צועקים מר: „היש לך חוטא גדול ונשכר מופרו כזה?
והוא דבר שלא ניתן להשמע ולהתקבל כלל.

ורבי הירש חיות בחדושו לש"ס כאן, כפי הנראה, הרגיש בהפלא, ולכן רצה לרכך
ולהקל את הרושם הקשה שעושה הלכה מופלאה זאת, וסרח להסביר הדבר, וכותב כזה:

„בכל דבר יש צדדים לזכות עפ"י אופנים גם רחוקים, להצילו
מן עונש מות, לאמר, כי אולי לא הי' אז שכלו ברור, והי'
חסר דעה, ואין על פעולתו משפט מות, וכדומה שארי
התנצלות רחוקות; וכן רואים אנו היום בצרפת ובבריטאניה,
שנותנים לכל פושע ומורד ורוצח סגור למעון עבורו ולהשרדל

בהצלתו; וכיון דבית דין זה נמרו מיד לחובה ולא נודע להם שום זכות על צד היותר רחוק — אם כן מוכח, דבית דין זה אינם בקיאים ואין דינם דין, או שהחליטו המשפט במהירות, בלא עיון ובלא בקור ובחינה היטב, עכ"ל;

הנה מה אומר, הלב יהפליץ והמבלנות תתפקע למקרא דברי רות אלה, אין קץ לרפיונם ואין ערך לזרותם;

ראשית דבר, מה שהוסיף המלה "מיד" (דב"ר זה ראה מיד לחובה) — הוסיפה מעצמו בלא כל יסוד ובלא כל רשות ובלא כל משפט מוסרי ובלא כל יושר, כי מניין לו שראו לחובה "מיד" ולא אחר זמן רב ועיון מרובה, ועם בקור ובחינה היטב; ולא אדע איך מלאו לבו להוסיף בשאט נפש בלא כל יסוד מלה זו;

ויותר מזה, כמה קשים וכמה יגעים דבריו "דב"ר זה אינם בקיאים או שהחליטו המשפט במהירות בלא עיון ובלא בקור ובחינה היטב"; —

איה מדה ומשקל למור ולשקול איופת הזרות אשר בדברי רות אלה! ראשית — החליף השם "סנהדרין" שבדברי בעל הלכה זו, רב כהנא, בשם "בית דין", וכן לא יעשה, וכן לא יתכן, כי גדול ההבדל בין אלה השמות;

אך זהו עוד מהקטנות, אך עוד הוסיף לעפר בעפר את המוסד היותר גדול ונערץ, קדוש ומכובד באומה! הן סנהדרין נקבעים עפ"י ב"ד הגדול שבירושלים, והיתכן שיעמידו כאלה שאינם בקיאים או מהירים ומבוהלים התורצים משפט במהירות בלא עיון ובלא בקור ובחינה היטב? (לשוננו של ר' הירש חיות); בעוד שידוע כמה בררו ונפפו ערכם ומעלותיהם ועניניהם של אלה שהיו יושבין בסנהדרין ואמרו (מנחות, ס"ה א') אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה בעלי זקנה וכו', וכדומה מן המאמרים והדינים המתיחסים ליתרון מדותיהם ולגדולת נפשם של בעלי הסנהדרין;

וכל בר דעת יודה, כי דברים אלה של ר' הירש חיות אסורים גם בהרהור, וכש"כ רכש"כ לקובעם בדפוס ולכונן עליהם יסוד להלכה גדולה וכבירה, ואין קץ לצער!

ואחר כל אלה — הנה לא יועילונו כל התנצלות דברים אלה, כי עם כל אלה עומדת שאלה תקיפה מאוד: למה נמהר בכל זאת לזכותו ולפוטרו ולא למסור הדין לב"ד אחר? אחרי כי עכ"פ אלה הסנהדרין ראו כולם לתובה, ופן ואולי הצדק אתם, והנדרון הוא באמת החוטא והפושע, והוא הגולן והרוצח, ואיך זה נפטרו כולו כל כך בנקל ברוח קרה וכלב שוקט, מבלי להתחשב אולי עליו נאמר ובערת הדע מקרבך?

ועוד נזכר לא יכוננו כלל וכלל הדברים של ר' הירש חיות, כי הן רב כהנא

בעצמו, בעל הלכה זו ומחדשה, הוא עצמו אמר ופירש מעם הלכה זו: „כיון דגמירי דהלנת דין למחוי לי' זכותא, והני תו לא חוי לי' זכותא" — ומה נראה, כי רחוק רחוק הוא מכל הדברים ומכל ההסבר שרצה הוא, ר' הירש חיות, לגנון ולסוכך על דין זה, אחרי כי בעל ההלכה הזאת בעצמו לא נגע ולא פגע בכל הדברים האלה, ואף ברמז קל לא הסיב אליהם, ואך פנה לצד אחר ולמעם אחר, למעם הלנת דין, שאין לו כל יחש וכל המשך לדבריו של ר' הירש חיות, ואיך זה נשים בפיו ובדעתו דברים ורעיונות וחשבונות ומעשים והגיונים וחקירות סברות והשערות שלא עלו כלל וכלל על דעתו ועל לבו, וגם לא חשב ולא הרגה עליהם, ועוד גדרם מסחשבת אחרים עליהם בהסיעו דבריו מבואר ומפורש לענין מעם אחר כללי כמבואר?

ובכלל, לדעתי, כל קורא דבריו אלה של ר' הירש חיות יודה ויהליט, כי אינם אלא דברים בעלמא, דברים בלא כל יסוד ובלא כל בסיס לפי רוח התלמוד, ואף לא לפי משפט ההגיון הבריא והסברא הישרה, ואין בהם אף צל הגנה ואבק של הסוה להדין הנפלא הזה, נפלא מכל צדדיו וסביבותיו, אשר אין דומה לו ואין ערוך לו;

וכמעט ברור בעיני, שהוא בעצמו לא האמין לדבריו אלה שכתב רק לצאת חובת מחבר או מבקר;

ושרי לי' מרי! —

יש מי שרצה להגן על דין זה ולהסביר מעמו, משום דבכלל כל בית דין שאין בו חלוק דעות אין מתברר הדין יפה, וכמו שאמרו „מני ומינך תסתוים שמעתתא" (פסחים, פ"ה א'), ולכן מכיון שראו כולם לתובה לא נתברר הדין יפה, ועל כן... ועל כן פוטרם אותו;

אך גם אין כדאי אפילו לדחות הדברים הקלים האלה! כי הן לא אמרו סברא זו רק במקום שיש חלוק דעות בין הדיינים, דאו אמרינן, דאעפ"י כן, דברי שני הצדדים רצוים, משום דבכל זאת, מתוך דברי שניהם מתברר הדין לאמתו; אבל בודאי, בעת שכל הדיינים באים לדעה אחת אין לך סדת אמת גדולה מזו! ואם לא תאמר כן, הלא יתחייב, אשר כל דין המוסכם מכל הפוסקים לא יהי' קיים להלכה, יען... כי אין בו מחלוקת! וכמה זר ומזר גם להעלות על הדעת רעיון מעוקב ומשפם מעוקל כזה!

ולבר זה, מאן יאמר, שאין הפירוש „מנהדרין שראו כולם לתובה" שעיינו וחקרו ודרשו וגם התובתו ופלפלו ובררו צדדי הזכות והתובה, וראו כולם והתבוננו בכל אשר יש להתבונן על זה, ולבסוף באו כולם לידי דעה והסכמה אחת — לתובה; והרי חי' בזה גם תכונת מחלוקת!

ואף גם ההערה שהערנו למעלה, כי רב כהנא, מחדש ההלכה בעצמו, לא נגע ולא פגע כלל גם בקירוב סברא כזו ובדומה לה, אך הסיב טעמו לענין אחר, כיון דגמירי דהלנת דין למחוי לי' זכותא והני תו לא חזי לי' זכותא" ואיך זה נשים בפיו ובלבו דברים ורעיונות שלא רק שלא חשב ולא הרזר עליהם, אך גם נסה מהם, בהתקרבו דעתו לענין אחר כלל!

ועוד יש מי שאומר בהגנת דין זה, משום דבכל דין מדיני נפשות צריך שיתקיים ושפטו העדה והצילו העדה (פ' מסעי) דמוסב על סנהדרין, והיינו שהיו גם מליצי יושר להגדון, וכאן ראו כולם לחובה;

אך גם דברים אלה אין להם כל יסוד והגיון, שהרי בודאי השתדלו הסנהדרין לחפש ולתור אחר צד זכות, אך חפשו ולא מצאו, ומה יכולים לעשות אם חובת האשמה נראית ובולטת מכל פניה ומכל צדדיה, האם בשביל זה יטו הדין ויזכו את החייב? הלא אין כל הגיון ישר בזה;

ודבר זה מן ושפטו והצילו נאמר, כי מצוה על הדיונים לחפש אחר צד זכות, אבל אם חפשו ולא מצאו, הלא יקוב הדין את ההר!

ויחד עם זה, הנה כבר אמרנו פעמים, שמכל דברי ההגנות האלה, אין בדברי בעל ההלכה, רב כהנא, כל רמז דק וכל נסיה קלה, והוא מסיב טעם אחר כלל לדינו, מענין הלנת דין, כמו שהעתקנו, ואיך זה נשים בפיו טעם אשר לא יעלה ולא יבא על דברי טעמו שמפרש הוא?

.

אך מה נאמר ומה נעריך בערך הפליאה אשר אין ערוך לה, ונבא אל פתרון הדבר, או יותר נכון — אל פתרון החידה:

הנה אחד מגדולי הראשונים, בן דורו של הרמב"ם, רבי מאיר הלוי אבולפיא הנודע בשמו בר"ת ("רמ"ה") מחבר ספר "יד רמה" ועוד כמה ספרים — פירש כל עיקר ענינה של הלכה זו דרב כהנא במובן ההיפך מן הקצה אל הקצה מכפי שרגילים לפרש, כמו שאבאר;

ולזה צריך להקדים הלכה אחת מתלמוד במס' שבועות (ל"ט א'), דאיתא שם בענין הבא לישבע שבועות התורה, שמאיימים עליו חומר השבועה; ואמרו בגמרא, שאם אחר האיום ופחד השבועה נטהרש על מה שאמר מקודם לישבע ואמר איני נשבע, אלא משלם אני מה שהובעים ממני — פוטרים אותו מיד, ופירש"י: "פוטרים אותו — מחייבים אותו מיד לשלם, כדי שלא יחזור מזה", עכ"ל;

ומתבאר מזה, דלפעמים בא הלשון „פוטריין“ במובן „חיוב“, וטעם מובן זה הוא, משום דבאור הלשון „פוטריים“, ענינו שגומרים הדבר ואין ממשיכין אותו, אך מתפטרין ממנו;

ומזה באור הלשון אל יפטר אדם מתבירו אלא מתוך דבר הלכה (ברכות, ל"א א'), שפירושו — שלא יגמור ראיתו וענינו עמו אלא מתוך דבר הלכה; וכן: נפטרו זקני ירושלים והלכו להם (סוטה, מ"ח ב'), שפירושו — גמרו ענינם;

וכן אומרים על המת שנפטר מן העולם (ברכות י"ז א', תמורה ט"ז א'), שפירושו שנפטר ענינו עם העולם; ומזה באור השם „הפמרה“ שפירושו — גמר וסיום;

ומזה באור הלשון בדיינים שאומרים פלוני פטור, שפירושו — שנגמר ענינו, ובהיפך מן „חיוב“, שפירושו שעדיין משועבד הוא לענינו, ועוד לא נפטר ממנו;

ובמס' יבמות ק' א': העבד והאשה במקום שחולקין תרומה בבית הגרנות נוהגים לאשה תחלה ופוטרים אותה (כלומר, אין מעכבין אותה);

והנה כי כן, כן הוא כאן בדינו של רב כהנא; מנהדרין שראו כולם לחובה פוטרים אותו, כלומר, מתייבים אותו מיד, ונומרים ענינו ומוציאים את פסק דינו אל הפועל כדין רוצח — להדגו, ואין מלינים את דינו עד למחר, כמו בכל חייבי מיתות; ומפרש בטעם הדבר שנומרים מיד ענינו ואין מלינים את הדין עד למחר, משום „דכיון דגמירי דהלנת דין (תכליתה הוא) למחזי לי' זכותא (כלומר, פן ואולי עוד ימצאו לו זכות עד למחר), והני תו לא חזי לי' זכותא“, כלומר, כיון שכבר חקרו בדבר ובאו כולם לדעה אחת ולהחלטה אחת — לחיוב, שוב לא ימצאו לו עוד זכות, ואם כן, למה נענה לחנם את דינו עד למחר, כיון דסוף סוף גם למחר יתחייב בדין, אחרי שלא יראו לו עוד זכות לעולם!

והובא דבר תדוש נפלא זה משמו של הרמ"ה בספר קהלת יעקב למהר"י אלגאזי בערך „פטור“ בקצור נמרץ בזה הלשון:

„מנהדרין שראו כולם לחובה פוטריין אותו, כלומר, מתייבין והורגין אותו מיד, ואין מלינים את דינו עד למחר, כיון שלא יראו לו עוד זכות“, עכ"ל. —

וכשהרציתי דברים אלה לפני אבא מרי, אמר בהתפעלות נפשו: „מסופק אני, אם עוד

מי מהראשונים והאחרונים שמע מפירוש זה הנפלא והמרעיש את הנפש, רעש גדול, אדיר וחזק, יען כי לוא שמעוהו, לא יתכן שלא יוכירוהו ולא יחקרו עליו ולא יפלפלו בו;

ואף הוסיף, כי יש קצת סמוכים לפירוש הרמ"ה מנמרא רה"ש (כ"ז א'), דאמר רבי עקיבא שם: סנהדרין שראו באתר שהרג את הנפש כולם נעשו עדים ואין עד נעשה דיין, כלומר, ופסולים הם לדון דין זה;

ופרשו בגמרא שם: דבעלמא סבירא לי' לרבי עקיבא עד נעשה דיין, והכא שאני, דרחמנא אמר (פ' מסעי) ושפטו העדה והצילו העדה, שצריך לחזור אחר זכות להנדון, והכא כיון דחזוהו דקטל נפשא תו לא חזי לי' זכותא, ע"כ;

ולפי הפירוש המקובל דסנהדרין שראו כולם לחובה מוכים אותו, קשה, מה איכפת לן אם יראו לו כולם לחובה, כי הלא אז ממילא יוכוהו;

אבל להפירוש פוטרים — מחייבים, עולה הענין מבואר מאוד, שאם יראו לו כולם לחובה — יחייבוהו מיד.

„ואיך שהוא — הוסיף אבא מרי לומר בזה — לוא נהגו כעת סנהדרין, ויד ישראל היתה תקיפה לדון דיני נפשות, ואני הייתי בסנהדרין ובא דין כזה לפני — הייתי משתמט עצמי מלהצטרף לפסק דינו, כדי שלא אפסוק נגד הפירוש הנפלא והמסתבר הזה, וגם לא כמוהו, מפני.. כי הוא חדש מצוין, חדש בחדשים ומצוין במצוינים". —

(יג)

במס' מנחות, דף ל"ד ב'

מבואר בשו"ע או"ח הלכות תפילין, סימן ל"ב סעיף ל"ח, דהעור המכסה את התפלה של ראש, ראוי שיהי' מעור אחד שלם, מחתיכה אחת, לא תפורה ולא דבוקה מחתיכות תיכות, ע"כ;

זיסוד החדוש הזה נובע מנמרא דמנחות (ל"ד ב') בזו הלשון:

„תנו רבנן, יכול יכתבם (לארבע פרשיות) על ד' עורות ויניחן בד' בתים בד' עורות, תלמוד לומר, ולזכרון בין עיניך, וזכרון אחד אמרתי לך ולא שנים ושלושה וזכרונות, הא כיצד, כותבן על ד' עורות ומניחן בד' בתים, בעור אחד, ע"כ;